

Dommedag og verdens ødelæggelse – eksegetiske perspektiver

Af professor, dr.theol. Jesper Høgenhaven

Som led i fakultetets forskningsstrategi vil Afdeling for Bibelsk Eksegese i 2020 have apokalyptik og dommedagsforestillinger som tema. Afdelingens forskningsområder omfatter foruden GT- og NT-studier også Qumran-skrifterne og forskning i Koranen som satsningsområder; og alle fire forskningsfelter er relevante for temaet dommedag. Studier i apokalyptik – et område med oplagt nutidig relevans – rummer herudover masser af muligheder for tværfagligt samarbejde med forskere inden for og uden for det teologiske og religionsvidenskabelige felt.

Geert Hallbäck har leveret en hel stribe væsentlige bidrag til forståelsen af apokalyptikkens væsen og tankemåde, som det senest blev fornemt dokumenteret gennem den artikelsamling, der udkom efter hans død (*Johannes' Åbenbaring og apokalyptik. Teksten, tiden og lidenskab*, Eksistensen 2018). Apokalyptikkens centrale betydning for jødedom, kristendom og islam er indiskutabel: Man kan tænke på Ernst Käsemanns udsagn om apokalyptikken som al kristen teologisk moder. Man har diskuteret indgående, om "apokalyptik" udgør en særlig litterær genre, og hvordan genren i givet fald lader sig afgrænse i forhold til anden

religiøs litteratur; og man har overvejet, hvad der var den antikke jødiske apokalyptiks vigtigste inspirationskilder. Et andet beslægtet spørgsmål er den historiske baggrund for de apokalyptiske dommedagsvisioner: Hvilke kredse stod bag, og er der i virkeligheden tale om en form for revolutionær litteratur, der i let maskeret form angriber de herskende imperier – det persiske rige, de hellenistiske storrigter og siden det romerske imperium – og deres magtudøvelse? Eller er der snarere tale om en mere indadvendt afventende attitude, hvor de undertrykte sætter deres lid til en endegyldig guddommelig indgriben?

Den ustabile verden

To af de mest kraftfulde billeder af verdens undergang findes i Urhistorien i Genesis. Det ene er fortællingen om den altomfattende oversvømmelse, der er beskrevet som en tilbagerulning af skabelsen (1 Mos 6-9). Det andet er historien om Guds straf over Sodoma og Gomorra (1 Mos 18-19). Her er det ganske vist to specifikke byer (hvis konkrete beliggenhed allerede har været noget vag for de antikke forfattere), der bliver straffet med tilintetgørelse. Men den del af beret-

ningen, som udspiller sig i kølvandet på ødelæggelsen, er post-apokalyptisk: Lot og hans døtre beskrives som de eneste overlevende oven på en universel katastrofe; og de to kvinder må gribe til incest med deres far som den eneste måde, de kan videreføre slægten på. Myter om en omfattende ødelæggelse engang i fortiden findes i mange forskellige kulturer og traditioner og peger på verdens ustabilitet og den foruroligende mulighed af et nyt sammenbrud af den kendte orden.

Jahves dag

Flere gammeltestamentlige profetekster tematiserer Jahves dom som en omfattende ødelæggelse af den bestående orden. Nogle tekster taler om "Jahves dag", der stik imod gængse forventninger vil bringe ulykke over hans eget ulydige folk:

"Ve dem, der længes efter Herrens dag! Hvad vil I dog med Herrens dag? Den er mørke, ikke lys" (Am 5,18).

Dagen, hvor Jahve dømmer menneskene og verden, udmales i dramatiske undergangsbilleder i Esajas' Bog:

"For Hærskarers herre har en dag mod alt stolt og hovmodigt, mod alt knejsende, så det ydmyges, mod alle Libanons cedre, de høje og knejsende, mod alle Bashans ege, mod alle de høje bjerge, mod alle knejsende højder, mod alle høje tårne, mod alle stejle mure, mod alle Tarshishskibe, mod alle prægtige fartøjer. Menneskets stolthed skal bøjes, mænds hovmod skal ydmyges; Herren alene er ophøjet på den dag" (Es 2,12-17).

Man har diskuteret, om denne type dommedagsbilleder beskriver en universel, eskatologisk dom over hele den kendte verden, eller en specifik dom over Jahves folk, som trods alt har en mere lo-

kalt og temporalt begrænset rækkevidde. I virkeligheden er det nok ikke nogen særlig relevant skelnen i forhold til sigtet med disse tekster, som under alle omstændigheder er at pege på et kollaps af den kendte verdensorden og afsløre dens grundlæggende ustabilitet.

Apokalyptikkens fødsel

Den apokalyptiske litteratur, som havde en blomstringstid i jødedommen og den tidlige kristendom århundrederne før og lige efter vore tidsregnings begyndelse, er rig på dommedagsforestillinger. I Daniels Bog finder vi tanken om Guds dom som en rettergangsscene (Dan 7) og ideen om et på forhånd fastlagt forløb frem mod afslutningen, hvor katastrofer og trængsler bliver stadigt værre (Da 10-12). De tidligste eksempler på apokalyptiske dommedagsforestillinger finder vi – ved siden af visse dele af Det Gamle Testamente – i de jødiske tekster fra Qumran. Særligt den del af Qumranhåndskrifterne, der er skrevet på aramæisk, er interessant i denne sammenhæng: Meget tyder på, at netop denne litteratur er endnu ældre end de apokalyptiske dele af GT. Her møder vi nogle af de tidligste visionsberetninger, hvor figurer fra de bibelske fortællinger bliver trukket frem og skildret som modtagere af guddommelige åbenbaringer, der afdækker fremtiden og Guds planer for alt, hvad der finder sted gennem tiderne. I disse tekster kan vi med andre ord observere den apokalyptiske genres opståen og tidligste fase.

Dommedagsbilleder i Qumran-skrifterne

I de senere Qumran-skrifter bliver dommedagsbilleder af denne type ofte skre-

vet ud og forsynet med flere malende enkeltheder, som vi ser det i Krigsrullens panorama over de sidste tider:

“Og på den dag, hvor kittærerne falder, bliver der kamp og massakre for Israels Gud. For det er den dag, han har fastsat fra ældgammel tid til udryddelseskrig mod mørkets børn. På den dag skal de stille op til en stor massakre – Guders forsamling og menneskers skare, lysets børn og mørkets lod skal føre krig mod hinanden for at vise Guds kraft til lyden af vældig larm og guders og menneskers kampråb på ulykkens dag. Det bliver en trængselstid ... for det folk, Gud udfrier. Blandt alle deres trængsler skal der ikke være nogen så smertefuld som den, til den får ende, så der bliver evig udfrielse” (1QM I, 9-12).

Her – som i Daniels Bog – er det billedet af en altomfattende krig ved tidernes ende, der dominerer. I en af Takkesalmerne fra Qumran bliver forestillingen om en ødelæggende oversvømmelse kombineret med et andet motiv, den tilintetgørende brand:

“Ungangens floder går over alle høje bredder,
og fortærer i alle dens kanaler
og tilintetgør alle friske og visne træer
ved deres vandløb;
den hærger med flammende luer, indtil
det er ude med alle, der drikker af dem.
Den fortærer fundamentet af ler og den tørre jord,
bjergenes grundvolde sættes i brand,
og flinteklippens rødder bliver til strømme af tjære.
Den fortærer ned til det store urdyb,
ungangens floder bryder igennem til underverdenen,

og urdybets planlæggere brøler med en larm af bølger, der rører op i mudderet” (1QH^a III, 29-32).

I de apokalyptiske visioner udbygges og understreges forestillingen om den ustabile verden. Samtidig fremhæver disse tekster konstant den påstand, at der bag det katastrofale forløb mod verdens ødelæggelse er en skjult, men ufravigelig guddommelig plan, som det kun er muligt at få indsigt i gennem særlige åbenbaringer.

Dommedag i Det Nye Testamente

Dommedagsforestillinger spiller en central rolle i den tidligste kristne litteratur. Andet Peters Brev indeholder en fortættet beskrivelse:

“For først og fremmest skal I vide, at der i de sidste dage vil komme spottere, som følger deres egne lyster, og som hånligt siger: “Hvad bliver der af løftet om hans komme? Siden vore fædre døde, er alting jo blevet ved at være, som det var fra skabelsens begyndelse.” Men de, der påstår dette, overser, at fra gammel tid var der himle til og en jord, som på Guds ord var opstået af vand og gennem vand, og derfor gik den daværende verden da også til grunde ved at blive oversvømmet af vand. Men de nuværende himle og den nuværende jord er i kraft af det samme ord blevet opretholdt og gemt til ildens på dommens dag, når de ugudelige mennesker skal gå fortabt

Men Herrens dag vil komme som en tyv, og da vil himlene forgå med et brag, og elementerne vil brænde op, og jorden og alt det menneskeskabte på den vil vise sig som det, det er” (2 Pet 3,4-10).

Teksten bruger her den kendte fortæl-

ling fra Det Gamle Testamente til at fastslå, at alting faktisk ikke har været, som det var siden skabelsen. Verden er ikke stabil og uforanderlig. Verdens undergang er indtruffet en gang tidligere; og det vil ske igen – ifølge Guds beslutning.

Dommedag i Koranen

Meget tyder på, at tanken om dommedag har været central i islams første tid. Koranen har adskillige henvisninger til den dom over hele verden, der vil finde sted på et guddommeligt fastsat tidspunkt i fremtiden:

“Da vandet gik over sine bredder, bar Vi jer i skibet for at gøre dette til en påmindelse for jer, og for at et agtsomt øre kunne høre det. Når der blæses én gang i Hornet, og når jorden og bjergene løftes op og på én gang bliver knust til støv, på den dag sker Det Uafvendelige. Himlen vil revne, skrøbelig på den dag, og englene står ved dens sider. Otte bærer på den dag din Herres trone over sig. På den dag bliver I ført frem; intet skjult ved jer er skjult.” (K 69, 11-18).

Teksten – der også refererer tilbage til den gammeltestamentlige oversvømmelseskatastrofe – fortsætter med at beskrive den, der “får sit skrift i sin højre”, og som vil blive belønnet med livet i en ophøjet have, hvorimod den, “der får sit skrift i

sin venstre”, kommer til at brænde i helvedes ild. Også her forløber alt efter den guddommelige plan.

Perspektiver på dommedag

To ting er i hvert fald kendetegnende for dommedagsbillederne i den apokalyptiske litteratur og forestillingsverden fra antikken og frem til i dag: Det ene er den voldsomme, dramatiske billeddannelse, der på en gang rummer helt realistiske og drastisk udpenslede træk, når uhyrer, vold og menneskelig lidelse beskrives, og træk, der tydeligt trodser enhver realisme. Det andet fællespræg ved apokalyptikkens visioner er deres udstrakte brug af litterære lån fra ældre tradition: Når Guds dom og verdens ødelæggelse beskrives her, trækker disse tekster på et helt repertoire af kendte tekster og forestillinger. Men selv om de enkelte elementer, der indgår i dommedagsbillederne, er genkendelige og fortrolige for læseren, bliver de kombineret og omtolket på nye og foruroligende måder, der er med til at understrege det uforudsigelige. Verdens ustabile tilstand og visheden om den guddommelige plans urokkelighed kunne se ud til konstant at holde hinanden i en skrøbelig, men også livsnødvendig balance.